



بررسی مفهوم توسعه پایدار در معماری و سکونتگاه‌های انسانی در قالب بررسی اسناد جهانی

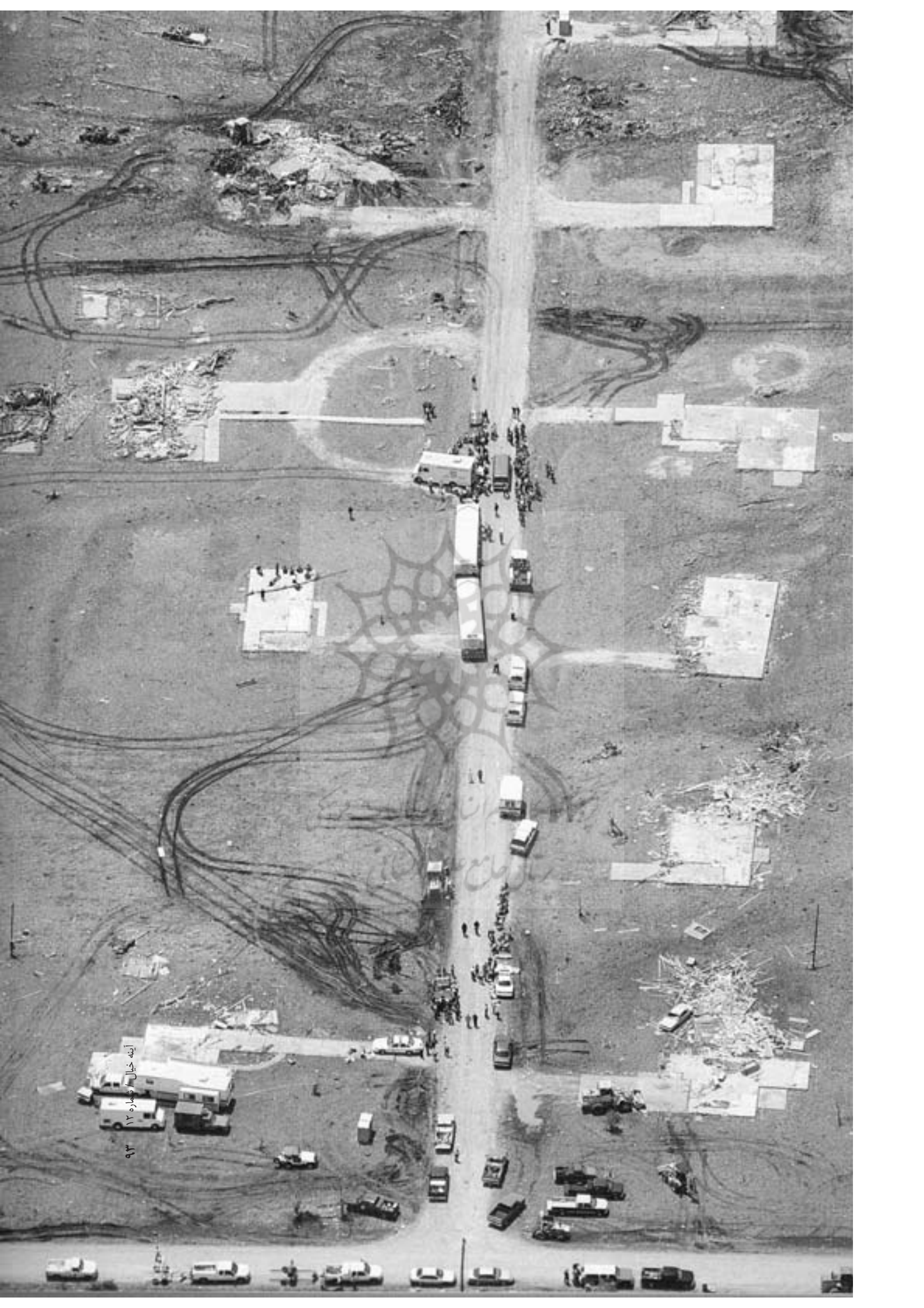
شهرام بذرگری و حسن بن جواد طالبی
کارشناسان ارشد معماری دانشگاه علم و صنعت

مقدمه

برای تدوین بخش سکونتگاه‌های انسانی در راهبردهای توسعه پایدار کشور از مدارک و اسناد جهانی که در این زمینه وجود دارند، استفاده شده است. سند نخست، «دستور کار ۲۱» است که توسط سران و نمایندگان بیشتر کشورهای جهان در سال ۱۹۹۲ در شهر ریودوژانیرو مورد تصویب قرار گرفت. فصل هفتم این دستور کار اختصاص به توسعه پایدار سکونتگاه‌های انسانی دارد که شامل رهنمودهای کلی و اساسی برای کشورهای جهان و به‌ویژه کشورهای در حال توسعه است. سند دوم که دارای اهمیت جهانی است، دستور کار اسکان اجلاس استانبول در مورد سکونتگاه‌های انسانی است. این دستور کار که در جریان اجلاس ماه ژوئن سال ۱۹۹۶ در شهر استانبول تدوین شد به توسعه سکونتگاه‌های انسانی و اسکان اختصاص دارد. در استفاده از این دو سند جهانی مهم، شرایط و نیازهای ایران مورد توجه قرار گرفته است، تا موارد مناسب برای تدوین راهبردهای ملی توسعه پایدار کشور گزیده شده باشد. در قسمت نخست، گزیده‌هایی از دستور کار ۲۱ اجلاس ۱۹۹۲ ریو و در قسمت دوم گزیده‌هایی از دستور کار اجلاس سال ۱۹۹۶ استانبول آمده است.

هدف کلی برنامه‌های توسعه سکونتگاه‌های انسانی، بهبود شرایط اجتماعی و اقتصادی و کیفیت زندگی و فعالیت ساکنان آنها است. توسعه و بهبود شرایط زیست در سکونتگاه‌های انسانی متکی بر همکاری‌های فنی و جلب مشارکت گروه‌های مختلف مردم محلی در طرح‌های توسعه‌ای در سطوح مختلف تصمیم‌گیری در سکونتگاه‌های انسانی است. این رویکرد باید به‌عنوان راهبردها و اصول توسعه سکونتگاه‌های انسانی در نظر گرفته شود. این برنامه‌ها، اصول زیر را به‌عنوان اهداف خود در نظر گرفته‌اند:

- تأمین سرپناه مناسب برای همه؛
 - بهبود مدیریت سکونتگاه‌های انسانی؛
 - توسعه برنامه‌ریزی و مدیریت پایدار کاربری اراضی؛
 - توسعه یکپارچه تأسیسات و امکانات زیرساختی زیست‌محیطی مانند شبکه‌های تأمین آب آشامیدنی، دفع آب‌های سطحی و فاضلاب، مدیریت دفع زباله و مدیریت بلایای طبیعی؛
 - توسعه پایدار سیستم‌های تأمین انرژی و حمل و نقل در سکونتگاه‌های انسانی؛
 - توسعه و بهبود شرایط و امکانات برنامه‌ریزی و مدیریت سکونتگاه‌های انسانی در نواحی در معرض خطر بلایای طبیعی؛
 - توسعه پایدار فعالیت‌های صنعت ساختمان‌سازی؛
 - توسعه منابع انسانی و ظرفیت‌سازی برای توسعه سکونتگاه‌های انسانی (Rio Summit, 1992).
- توجه به این مشکلات که در سکونتگاه‌های انسانی بروز کرده‌اند، در سال‌های اخیر در سطح جهانی و به‌ویژه توسط سازمان‌های جهانی، رو به‌فزونی نهاده است. از این رو، گردهمایی‌های زیادی به منظور گفت‌وگو درباره این مشکلات و سعی در ارائه راه‌حل‌های کارآمد برای آنها در سال‌های اخیر توسط سازمان‌های جهانی، تشکیل شده است. مهم‌ترین این کنفرانس‌ها عبارت بودند از کنفرانس استکهلم در سال ۱۹۷۲، ونکوور در سال ۱۹۷۶ و کنفرانس ریودوژانیرو در سال ۱۹۹۲. در کنفرانس ریو که به‌دنبال کنفرانس استکهلم تشکیل شده است، قضایای سکونتگاه‌های انسانی برای توسعه پایدار با اهمیت تلقی شده‌اند. این قضایا و مشکلات خود منشأ قضایا و مشکلات دیگری مانند بهداشت، حفاظت از اتمسفر،



آینه خیابان شماره ۱۲

۹۳

محیط‌زیست دریایی، آب بهداشتی، زباله‌های جامد، کودکان و جوانان، زنان، اجتماعات علمی و فنی، آموزش، آگاهی عمومی و تربیت نیروی انسانی، اطلاعات برای تصمیم‌گیری، اقتصاد و صنعت، جمعیت و فقر بوده‌اند.

توسعه

«توسعه»^۱ را می‌توان تکامل سطح زندگی و رسیدن به شرایط آرمانی در حوزه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دانست که تحقق مفاهیم آزادی، عدالت، پویایی اجتماعی، توسعه انسانی و رشد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را به همراه می‌آورد. همچنین توسعه را کشف روش‌های دستیابی به حرکتی تکاملی به‌شمار می‌آورند که پدیده‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی را متعادل و متوازن می‌سازد و شرایطی نوین را برای پویایی اجتماعی، اقتصادی و تحقق عدالت اجتماعی^۲ فراهم می‌کند (زاهدی اصل، ۱۳۸۱: ۵). بر خلاف پیشرفت که حرکت به سمتی تازه را القا می‌کند، توسعه نوعی انطباق‌پذیری با چیزی که هم اکنون موجود است و استمرار در تحول را، که آن را هویت می‌نامند، القا می‌کند و لذا از مفهوم پیشرفت متمایز می‌شود (مارک هنری، ۱۳۷۴: ۷۷). بر این اساس هدف اساسی توسعه را بهره‌رساندن به انسان می‌دانند که بهبود کیفیت زندگی را در بر می‌گیرد و در قالب افزایش درآمد و گسترش اشتغال و رفاه عمومی امکان بروز می‌یابد (گریفین و مک کنلی، ۱۳۷۵: ۱۱). از این باب مفاهیم توسعه انسانی و توسعه پایدار، رابطه‌ای التزامی می‌یابند و می‌بایست همگون و همگام با یکدیگر تحقق یابند که در این راه بهره‌مندی از سرمایه اجتماعی^۳ و بهره‌گیری از مشارکت عمومی^۴ مهم می‌نماید. از این جهت رفاه اجتماعی پیش نیاز توسعه به حساب می‌آید که می‌بایستی به‌وسیله ارگان‌های دولتی و نهادهای اجتماعی تکوین یابد (نظام رفاه و تأمین اجتماعی، ۱۳۷۸: ۱۱) تا توسعه پایدار را در راستای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و مدنی حاصل گرداند.

از دیدگاه فلسفی، میزان توسعه یافتگی در ارتباط با کیفیت هویت سرمایه انسانی مورد سنجش قرار می‌گیرد که سعی در بازسازی مفاهیمی همچون هویت اجتماعی دارد. این مفاهیم در گرو ارزش‌های روانی، اجتماعی و فرهنگی است که مورد تهدید واقع می‌شوند و می‌بایست در چارچوب توسعه، فرصت‌هایی فراهم آید که از دل این تهدیدها بیرون می‌آیند (خادم آدم، ۱۳۷۵: ۱۳۶). بر این اساس می‌بایستی توسعه در قالب هویت هر ملتی شکل گیرد تا مجموعه ذخایر اندیشه‌ای موجود در ساختار هویتی را برای سرعت بخشی به جریان توسعه به کار گیرد. مفهوم توسعه نیز دارای دو بعد کمی و کیفی می‌گردد که جنبه اقتصادی، بعد کمی به حساب می‌آید و همان رشد اقتصادی را یادآور می‌شود که بر تغییرات آرام و تدریجی در نرخ پس انداز و بهبود درآمد سرانه ملی و تولید ناخالص ملی نظر دارد. به قول «لبرگر» رشد تولیدی است بدون اینکه در نحوه و سازمان تولید تغییری ایجاد شود. «فریدمان» نیز آن را گسترش سیستم در جهات مختلف بدون تغییر در زیربنای آن می‌داند (زاهدی اصل، ۱۳۸۱: ۹). بعد کیفی توسعه را نیز می‌توان هدف اساسی ساختار توسعه دانست که برای رسیدن به آن وسیله‌ای به‌نام تأمین اجتماعی لازم است تا امکان حرکت به مقصد رفاه اجتماعی فراهم آید. بر این اساس شاخص‌های رفاه اجتماعی در سکونتگاه‌های انسانی را می‌توان شرایط اقتصادی، خانوادگی، سلامت و تغذیه و عرصه حیات جمعی (محسنی، ۱۳۸۲)، آموزش، بهداشت و توسعه انسانی (گریفین، ۱۳۷۵) و جمعیت، بهداشت، آموزش، اشتغال، مسکن و فراغت (زاهدی اصل، ۱۳۸۱) به‌شمار آورد.

پایداری زیست محیطی در شهرسازی

حرکت مک‌هارگ و اسپرن که به نوعی سرچشمه آن از نظریات رایج در مورد محیط زندگی بوده است به دنبال خود بحث پایداری را به شهرسازی وارد می‌کند.

پیشینه و تاریخچه مبحث پایداری زیست محیطی را می‌توان از دو بعد مورد اشاره قرار داد:

۱- واکنش شخصیت‌ها و محافل علمی به مسائل زیست محیطی؛

۲- واکنش سازمان‌های رسمی در قبال این مسائل.

گفته می‌شود آغاز «جنبش زیست محیطی مدرن» با انتشار کتاب «بهار خاموش» نوشته «راشل کارسون» در سال ۱۹۶۲ رقم خورده است. کتاب مزبور که به وصف صدمات ناشی از استفاده از مواد آفت کش و علف کش در فعالیت‌های کشاورزی می‌پردازد، یکی از مهم‌ترین کتبی بوده که تأثیری گسترده و ژرف بر شکل‌گیری گروه‌هایی نظیر «دوستان زمین» و تدوین سیاست‌های سبز باقی نهاد. یکی دیگر از منابع مهم در تحلیل علت‌های مسائل زیست محیطی و تدوین اصول و راهکارهای «سبز» کتاب «کوچک زیباست» نوشته شوماخر است که در سال ۱۹۷۴ انتشار یافت. کتاب مزبور، این نظریه را که «بشر می‌تواند همچنان با نرخ فزاینده‌ای به تولید و مصرف هر چه بیشتر در این سیاره محدود (یعنی زمین) بپردازد» مورد چالش جدی قرار می‌دهد (گلکار، ۱۳۷۹: ۴۴). شوماخر بر این باور است که سیاره ما، که در واقع سرمایه اصلی انسان است، به‌واسطه «تولید بیش از حد» در معرض خطر قرار دارد و در حقیقت، نژاد انسانی با سرعتی نگران‌کننده مشغول مصرف سرمایه خویش و به مخاطره افکندن مرزها و حاشیه امنیت طبیعت است که به ایجاد اختلال و فروپاشی سیستم‌های طبیعی که وظیفه پشتیبانی از حیات انسان را به عهده دارند، خواهد انجامید. یکی دیگر از آثار برجسته در زمینه طرح دغدغه‌های زیست محیطی، کتاب «تراژدی مشترکات» نوشته هاردین در سال ۱۹۷۷ است. بحث و استدلال اصلی هاردین در کتاب مزبور این است که «چنان‌که هر فردی تلاش نماید تا سهم خود را از دارایی‌های مشترک نظیر زمین، دریا و یا هوا یعنی در اصطلاح هاردین همان «مشترکات» به حداکثر برساند، نتیجه این امر نابودی مشترکات مزبور یعنی انهدام منابع و دارایی‌های مشترک خواهد بود.» از نظر وی مشترکاتی که در معرض تهدید هستند شامل هوایی که تنفس می‌نماییم، لایه اوزونی که از ما حفاظت می‌کند، و سیستم‌های اکولوژیکی است که توسط ما صدمه دیده‌اند. از دیگر آثاری که در قلمرو مسائل زیست محیطی از ویژگی خاص برخوردار بوده و با بحث جدی روبه‌رو شده است باید به دو کتاب «محدوده‌ها» که توسط میدوز و همکارانش به ترتیب در سال‌های ۱۹۷۲ و ۱۹۹۲ منتشر شده اشاره کرد. در کتاب نخست میدوز و همکارانش تلاش کرده‌اند تا با استفاده از رویکرد سیستماتیک در تحلیل محیطی، برخی از جوانب مسائل محیطی در مقیاس جهانی را به شیوه‌ای کل‌گرایانه مورد مطالعه قرار دهند و در کتاب بعدی به شرح و پاسخ‌گویی به انتقادات وارده بر دیدگاه‌هایشان پرداخته‌اند (گلکار، ۱۳۷۹: ۴۵).

به دنبال طرح مسائل جدی زیست محیطی، نظیر انواع آلودگی‌ها، افزایش دمای کره زمین و نابودی منابع طبیعی، از طریق انتشار آثاری نظیر آنچه به آنها اشاره رفت، سازمان‌های رسمی نیز در مقام واکنش در قبال این مسائل برآمدند. در بحث توسعه پایدار در سال ۱۹۸۷، گزارش موسوم به گزارش بروتلند (رئیس نروژی اجلاس) تحت عنوان «آینده مشترک ما» توسط

«کمیسیون جهانی محیط و توسعه» به‌طور رسمی در دستور کار سیاسی قرار گرفت. همچنین در سال ۱۹۹۲ در اجلاس سازمان ملل در شهر ریودوژانیرو تحت عنوان اجلاس سران زمین‌سندی هم در همین مورد توسط ۱۷۸ کشور به امضا رسید که به عنوان «دستور کار ۲۱» انتشار یافت. بر طبق سند مزبور تمام کشورها مکلف به تدوین برنامه‌های استراتژیک و عملی جهت اجرای مفاد «دستور کار ۲۱» در مقیاس ملی کشور خود تحت عنوان «دستور کار محلی ۲۱» گردیدند (گلکار، ۱۳۷۹: ۴۵).

بر مبنای توضیحات ارائه شده در «دستور کار محلی ۲۱» سیستم برنامه ریزی و طراحی شهری به عنوان یکی از ابزارها و مکانیسم‌های مهم برای پیگیری توسعه پایدار معرفی می‌گردد و در همین راستا، یعنی در چارچوب مبحث «توسعه پایدار» برنامه ریزان، طراحان شهری و معماران، مبحث شهر و معماری پایدار را در دستور کار خویش قرار دادند.

مفهوم شهر فشرده

گزارش سبز مشخصاً برگشت به شهر فشرده را پیشنهاد داده است. این پیشنهاد تحت تأثیر این واقعیت بوده است که بسیاری از شهرها و سکونتگاه‌های تاریخی اروپا دارای هسته‌های مرکزی پرتراکمی هستند که مکان‌های مطلوبی برای زندگی و کار تلقی می‌شوند. چنین مکان‌هایی تراکم جمعیتی بالایی دارند که اختلاط و تعامل اجتماعی راه، که عمده‌ترین ویژگی شهرهای سنتی است امکان پذیر می‌سازد. دولت انگلستان عمدتاً نظر کمیسیون اروپا را پذیرفته که این امر موجب ایجاد تنش با مدل ایده آل انگلیسی یعنی زندگی حومه نشینی شده است (فری، ۱۳۸۳: ۳۹).

دلایل حمایت و مخالفت با شهر فشرده

دلایل حمایت از شهر فشرده را به طور عمده در چند مورد زیر می‌توان خلاصه کرد:

- محدودیت بسیار زیاد توسعه شهری، استفاده مجدد از زیر ساخت‌ها و اراضی توسعه یافته قبلی، تجدید حیات مناطق موجود شهری و زندگی شهری، و محدودیت و تراکم بالای جمعیت موجب پدید آمدن یک شکل شهری فشرده و حفظ اراضی کشاورزی و باغات می‌شود.

- حمل و نقل عمومی با صرفه که نیازهای کسانی را که اتومبیل ندارند یعنی اکثریت جمعیت شهری را بر آورده خواهد ساخت و در نتیجه دسترسی و تحرک کلی افزایش پیدا خواهد کرد.

- در نتیجه حمل و نقل عمومی، حجم ترافیک موتوری، آلودگی و خطر مرگ و جراحت بر اثر ترافیک کاهش می‌یابد، کم کردن هزینه‌های حمل و نقل از میزان آلودگی می‌کاهد و ازدحام بین جاده‌های بیشتر و در زمان کمتری توزیع می‌شود.

- مطلوبیت کاربری‌های مختلط به دلیل بالا بودن تراکم کلی جمعیت، کاهش فواصل سفر به خاطر کاربری‌های مختلط و بالا بودن تراکم جمعیتی، پیاده روی و دوچرخه سواری به عنوان کارترین و مؤثرترین وسیله صرفه جویی در انرژی جهت دسترسی به تسهیلات محلی، و وابستگی کمتر به اتومبیل.

- محیط زیستی بهتر، به خاطر کاهش کلی آلاینده‌ها و گازهای گلخانه‌ای و مصرف کمتر سوخت‌های فسیلی و در نتیجه سلامتی بیشتر.

- کاهش هزینه‌های گرمایش در نتیجه بافت شهری متراکم و همراه با مصرف کمتر انرژی و آلودگی کمتر.

- پتانسیل اختلاط اجتماعی در نتیجه تراکم‌های زیاد جمعیتی، خصوصاً

هنگامی که با طیف گسترده‌ای از انواع گونه‌های مسکونی و ساکنین در محلات همراه باشد.

- تمرکز فعالیت‌های محلی در محلات و در نتیجه بالا رفتن کیفیت زندگی، امنیت بیشتر و محیطی فعال‌تر و همین‌طور حمایت از مشاغل و خدمات که به مفهوم ایجاد محیطی است برای رونق فعالیت‌های تجاری و اقتصادی. مهم‌ترین توجیه شهر فشرده نیاز به الگوهای کم مصرف انرژی برای فعالیت‌ها است تا با مسائل گرم شدن کره زمین که توسط گروه بین‌دولتی تغییر آب و هوا در ۱۹۹۰، ۱۹۹۲ و ۱۹۹۵ مورد تأکید قرار گرفته است مقابله شود (فری، ۱۳۸۳: ۴۲).

برخی از مهم‌ترین دلایلی که در مخالفت با شهر فشرده ذکر شده عبارت‌اند از:

- ایده شهر با شهر فشرده منافات دارد. فضای باز شهرها اشغال خواهد شد و در نتیجه کیفیت زیست محیطی شهر لطمه خواهد دید.

- سیاست شهر فشرده موجب بی‌توجهی به جوامع روستایی و مراکز اولیه رشد که در چارچوب سیاست تمرکز زدایی پدید آمدند، می‌شوند. با تمرکز شدن فعالیت‌ها در شهرها و سکونتگاه‌های موجود توسعه اقتصادی روستاها مورد تهدید قرار خواهد گرفت.

- شهر فشرده موجب ایجاد تراکم، افزایش آلودگی، از بین رفتن فضاهای مطبوع و کاهش خلوت خواهد شد که این موارد به خوبی در شهرهایی همچون کلکته، قاهره و ریو نشان داده شده است.

- در شهر فشرده در نتیجه هزینه بالای زندگی در مرکز شهر و حومه‌های مرفه نشین، انزوای اجتماعی تشدید خواهد شد.

- میزان صرفه جویی انرژی از طریق تمرکز ممکن است با آثار سویی که به وجود می‌آورد خنثی شود، مثلاً با محدودیت‌های احتمالی بر رفت و آمد.

- استفاده بهینه از انرژی غیر فعال مستلزم تراکم کم است زیرا بهترین صرفه جویی انرژی در خانه‌های مستقل، نیمه مستقل، و خانه‌های یک طبقه امکان پذیر است. صرفه جویی در خانه‌های تراس دار کمتر بوده و در آپارتمان‌ها از این هم کمتر است.

- سیاست تراکم زیاد و شهر فشرده به عدم قطعیت رشد جمعیت و پراکندگی توجه ندارد. یعنی شهر فشرده قادر به پاسخ‌گویی به افزایش پیش‌بینی شده تعداد خانوارها نیست.

- قدرت تأثیر گذاری بر تصمیمات محلی و امکان تدارک تسهیلات شهری با بزرگ شدن مقیاس شهر فشرده کاهش پیدا خواهد کرد.

- شهر فشرده مستلزم انگیزه‌های وسیع مالی است که این امر از نظر اقتصادی قابل تردید است و همچنین نیازمند کنترل اجتماعی گسترده‌ای است که آن هم از نظر سیاسی غیر قابل قبول است.

نکته دیگری که باید مورد توجه قرار گیرد این واقعیت است که شهرها به خاطر مجموعه‌ای از عوامل خاص هر محل نظیر پستی و بلندی، تاریخ، اقلیم و شرایط اجتماعی، اقتصادی همه از نظر شکل و ساخت متفاوت هستند و نمی‌توان انتظار داشت که در مورد بحث شکل شهر پایدار همه آنها از یک فرمول تبعیت کنند. علاوه بر این باید توجه داشت که معمولاً با طراحی و برنامه ریزی مجدد شهرها و سکونتگاه‌های موجود به منظور پایدارتر کردن آنها رویه‌رو هستیم نه با طراحی و برنامه ریزی شهرهای جدید. گفته شده است که شهر فشرده کارترین شکل شهر در ارتباط با مصرف انرژی است.

لیکن هیچ‌گونه مطالعه‌ای در این مورد صورت نگرفته که تغییر حومه‌های

گسترده به شهر فشرده به چه میزان انرژی نیازمند است (فری، ۱۳۸۳: ۴۳). علاوه بر این، این مسئله که آیا تبدیل یک شهر موجود به یک شهر فشرده از نظر اقتصادی و اجتماعی عملی خواهد بود نیز از طرف حامیان این ایده به فراموشی سپرده شده است. برخی شهرها ممکن است دارای این توان باشند که بدون انگیزه‌های مالی خیلی زیاد فشرده شوند ولی برخی دیگر ممکن است هرگز به چنین حالتی نرسند مگر اینکه از حمایت مالی عمده‌ای بهره مند شوند. در شرایطی که انتظار می‌رود بخش خصوصی مسئولیت هرچه بیشتری از زیرساخت‌های شهری و عرصه عمومی را بر عهده گیرد احتمال چنین حمایتی بسیار بعید است. شهرهایی هم هستند که توان قدری فشرده‌گی و قدری هم پراکنده‌گی را دارند.

نکات دیگری هم وجود دارد که باید مد نظر قرار گیرد، زیرا ممکن است اثر تعیین‌کننده‌ای در انتخاب یک شکل شهری مطلوب داشته باشد. برای مثال شهر ادینبورگ که در حال حاضر شهر نسبتاً فشرده‌ای است به خوبی امکان فشرده تر شدن را نیز دارد. اما امید است پیرو این ایده کسی به فکر ساخت و ساز در خیابان پرنس استریت گاردن نیفتد زیرا این کار یک ساخت شهری بی نظیر را که شهر جدید و قدیم در آن در کنار هم قرار می‌گیرند و با باغی از هم جدا می‌شوند، از بین خواهد برد؛ صرف‌نظر از اینکه با این کار ادینبورگ یکی از فضاهای باز خطی را که وجود آن در نزدیکی مرکز قدیمی و بسیار مترامک شهر زندگی در آنجا را مطبوع می‌سازد، از دست خواهد داد. و به همین ترتیب باید امیدوار بود که هیچ‌کس چنین پیشنهادی را مطرح نکند که برای دستیابی به شرایط زیست محیطی بهتر باریکه سبزی از مرکز شهر ونیز یا فلورانس یا هر شهر تاریخی دیگر که دارای مرکز شهر مترامک باشد کنشیده شود. آنچه در اینجا مطرح می‌شود این است که دلایل موافق و مخالف هر نوع خاص شکل شهر باید نه تنها کلیه عوامل و اهداف اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی را در بر گیرد، بلکه شکل و ساخت خاص هر شهر و شرایط پستی و بلندی، اجتماعی، اقتصادی و تاریخی آن را نیز باید مورد توجه قرار دهد. ممکن است یک راهکار کلی پذیرفته شود و تعداد زیادی هدف مشترک وجود داشته باشد، لیکن مفهوم ضمنی اینها به ناچار ریخت شناسی هر سکونتگاه را منعکس می‌سازد.

مسئله دیگر این است که تمرکز گراها توجه خود را صرفاً معطوف به شهر و کلاً از مطرح کردن ارتباط بین شهر با مناطق روستایی خودداری می‌کنند (به استثنای کاهش آلاینده‌ها در شهر فشرده بر اثر کاهش مصرف انرژی). شهر نمی‌تواند به تنهایی روی پای خود بایستد، نیاز به بستری دارد که کالاهای، غذا، مواد خام و نظایر آن را تأمین کند. بنابراین ارتباط شهر با بستر و محیط پیرامون آن حیاتی است. نکته‌ای که سوزان اورنس گفته ممکن است از جهات دیگر قابل توجه باشد. وی می‌گوید: عبارت پایداری شهری دارای تضاد است زیرا شهرها همیشه مصرف‌کنندگان منابعی هستند که از گوشه و کنار دنیا به طرف آنها سرازیر می‌شود. و علاوه بر آن ممکن است به خاطر تراکم نسبی فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی در چنین مکان‌هایی مخربان عمده محیط زیست باشند. بنابراین مناسب تر این خواهد بود که در جست‌وجوی ساخت‌ها و شکل‌هایی باشیم که پایداری بیشتری را برای شهرها و مناطق شهری تأمین می‌کنند و خصوصاً به جای اینکه همانند اغلب تمرکز گراها، تنها روی شهر پایدار یا در این مورد شهر فشرده تمرکز کنیم رابطه بین شهر یا منطقه شهری و مناطق روستایی را مورد بررسی قرار دهیم.

بحث‌های اکولوژیکی زیست محیطی

مهم‌ترین نقطه نظرهای اکولوژیست‌ها و متخصصان محیط زیست این است که برای تحقق زندگی و توسعه شهری پایدار حل مسائلی از قبیل اتساع انرژی و مواد از طریق تغییرات رفتاری و آلودگی و ازدحام از طریق معرفی انرژی‌های پاک و ترویج حمل و نقل عمومی کارا در مصرف انرژی یا پیاده روی و دوچرخه سواری به عنوان گزینه‌های دیگر برای سفر کفایت نمی‌کند. متخصصان محیط زیست معتقدند که علاوه بر این تغییرات مهم، رابطه بین شهر و محیط پیرامونی آن نیز باید به طور اساسی تغییر پیدا کند. و این امر آثار قابل ملاحظه‌ای بر شکل و ساخت شهر خواهد داشت.

چون شهر آلوده و شلوغ است، جامعه شهری در جست‌وجوی هوای تازه و محیط طبیعی که در شهر از آنها محروم است، به روستاها پناه می‌برد. در نتیجه فشارهای ناپایداری بر مناظر حساس از نظر زیست محیطی وارد می‌شود. در شهر پیشرفته محیط‌های طبیعی و پیچیده جنگل‌ها، شهرها و مزارع جای خود را به مناظر انسان ساخت و از نظر بیولوژیکی خشک و بی‌روح می‌دهند که نه از نظر اجتماعی مفیدند و نه از نظر بصری رضایت بخش (فری، ۱۳۸۳: ۴۷).

هاگ علاوه بر این معتقد است که در خود شهر فضاهای شهر آن طوری که باید باشند نیستند. وی می‌گوید شهر مناطق وسیعی از اراضی بی‌بهره و غیر سازنده را در خود جای داده است. فاضلاب شهری و فرایندهای دیگر به بار آلودگی اضافه می‌شوند. پارک‌ها بر اساس علم باغبانی شکل می‌گیرند نه اصول اکولوژی. آنچه مورد نیاز است کاربرد اکولوژی است در فرآیند طراحی یک شهر پایدار. به نظر وی طراحی شهر کمک چندانی به سلامتی زیست محیطی شهر نکرده و نقشی نیز در خلق فضاهای مدنی و سازنده برای زندگی نداشته است. چنانچه طراحی شهری را بتوان به عنوان هنر و علمی توصیف کرد که هدفش ارتقای کیفیت زندگی در شهرها و تأمین اماکن مدنی و سازنده برای کسانی که در آن زندگی می‌کنند باشد، در این صورت باید اساس کنونی شکل شهر مورد بررسی مجدد قرار گیرد (فری، ۱۳۸۳: ۴۷).

در قلب این مسئله این حقیقت نهفته است که ارتباط ارگانیک بین شهر و روستا دیگر وجود ندارد. جین جیکوبز پیش بینی کرده است که در آینده شهر علاوه بر نقش مصرف‌کننده نقش تولیدکننده را نیز بر عهده خواهد گرفت. چنین وضعیتی هنگامی تحقق پیدا خواهد کرد که آنچه به صورت ضایعات مواد، انرژی، زباله، فاضلاب و اراضی بایر دور می‌ریزیم تبدیل به یک منبع مفید گردد. و این در صورتی امکان پذیر است که آن‌گونه که ژیرارده می‌گوید بتوانیم متابولیسم خطی (یعنی دور ریختن تولیدات شهر) را به متابولیسم چرخه‌ای (که در آن کلیه تولیدات شهر بازیافت و مجدداً وارد چرخه می‌شوند) تغییر دهیم. این به نوبه خود به این معنی است که شهر تبدیل به اکوسیستمی شود که با محیط اطراف خود دارای یک ارتباط ارگانیک است. تحقیقات نشان می‌دهد که توزیع فضای باز و پوشش گیاهی جنگل، اقلیم شهر را تحت تأثیر قرار می‌دهد. خصوصاً اگر شکل آنها پنجه‌ای باشد و باریکه‌های فضای سبز بین محورهای توسعه قرار گیرد؛ نظیر آنچه مدل‌سازی جریان هوا در شیکاگو نشان داده است.

تأثیر محیط زیست بر زندگی انسان‌ها به گونه‌ای است که تصمیم‌گیری‌ها و سرمایه‌گذاری‌های امروز ما حتی شرایط زیست نسل‌های آتی را رقم خواهد زد (ژیرارده، ۱۳۸۳).

توسعه پایدار

مفهوم «پایداری» متقاضی موازنه دقیق بین نیازهای اجباری امروز و نیازهای فردا بین انگیزه‌های خصوصی و اقدامات عمومی در تنگنای حرص و ترحم اجتماعی افراد و همدردی اجتماعی است (ژان پرانک، محبوب الحق: ۱۳۸۰). «مدل‌های پایداری» نیز نیاز به تغییر ساختار اساسی در سرمایه گذاری انسانی و بهره گیری از تکنولوژی پاک زیست محیطی و تجهیز منابع انسانی دارد، بدان گونه که در بستر اخلاق جدید جهانی قابل دسترسی می‌نماید که بر همبستگی درون ملیتی و جهانی تأکید می‌ورزد. همبستگی بین المللی از این جهت ضروری است که نظام اقتصاد جهانی باید مانع آن شود که سالانه پانصد میلیارد دلار بر روی ملت‌های فقیر بسته شود زیرا کشورهای در حال توسعه مواجه با تحديات و نابرابری فرصت برای بهره گیری از تجارب نیروی انسانی و سرمایه‌اند، در حالی که کشورهای توسعه یافته تنها ۳۵ درصد از تولید ناخالص ملی خود را به جای آن پانصد میلیارد دلار پرداخت می‌کنند (گزارش پیش زمینه توسعه پایدار: ۱۳۸۰). «توسعه پایدار» را نیز مفهومی می‌دانند که تأمین مستمر نیازها و رضایتمندی افراد همراه با افزایش کیفیت زندگی انسان را مدنظر قرار می‌دهد (الیوت، ۱۳۷۸: ۳). مفهوم توسعه پایدار را می‌توان استمرار بخشی در رویکرد مفاهیم توسعه‌ای دانست که در بستر منابع مالی، طبیعی و انسانی سعی دارد تا ضمن گسترش بهبود سطح اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، توسعه پایدار انسانی را نیز ممکن گرداند. بهبود در سطوح اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی همگام با التفات به حقوق آیندگان و عدالت اجتماعی برای باشندگان، هدف توسعه پایدار به حساب می‌آید. مصطفی تولیا در کتاب «توسعه پایدار: معیارها و فرصت‌ها» چنین اشاره می‌کند: «در مفهوم عام، توسعه پایدار می‌بایستی به کمک مردم فقیر بپردازد، زیرا ایشان بدون اراده و بیش از دیگران، به تخریب محیط زیست می‌پردازند. توسعه نایبستی کیفیت محیط زیست را پایین بیاورد و نباید بهره‌وری را در طول یک دوره طولانی کاهش دهد. همچنین توسعه می‌بایستی مسائل مهمی چون کنترل بهداشت، فن‌آوری مناسب، خوداتکایی غذایی، تأمین آب سالم و پناهگاه زیستی همراه با ابتکارات انسانی را مورد توجه قرار دهد که بر افزایش رفاه اجتماعی تأکید خاص می‌ورزد» (الیوت، ۱۳۷۸: ۴). توسعه پایدار مفهومی از رشد اقتصادی را در بر می‌گیرد که موجب بهزیستی و ایجاد فرصت‌هایی برای تمام مردم جهان می‌شود، چنان که عادلانه به نظر نمی‌رسد معدودی منابع طبیعی جهان را برای منافع شخصی خود از بین ببرند (ژان پرانک، محبوب الحق: ۱۳۸۰). بر این اساس اقتصاد توسعه پایدار، ضمن توجه به منابع سرمایه مادی که از وسایل مصنوعی تولید و تجهیزات در بخش صنعت، کشاورزی و خدمات تشکیل می‌گردد، به منابع سرمایه اجتماعی یعنی دانش، مهارت، تجربه، انرژی و ابتکار انسانی توجه خاص دارد، چنان که استراتژی توسعه پایدار بر تشکیل سرمایه اجتماعی تأکید می‌ورزد. تورنر نیز بر این باور است که توسعه پایدار بایستی ضمن پذیرش یک نرخ رشد درآمد سرانه واقعی از تخریب سرمایه ملی یا سرمایه طبیعی جلوگیری کند (تورنر، ۱۹۸۸). توسعه پایدار را می‌توان رویکردی دانست که در ملازمه رشد اقتصادی و بهبود زیست محیطی شکل می‌گیرد که می‌بایستی در هر مکان و زمانی جنبه عملی گیرد، ضمن آنکه بر ویژگی‌های تاریخی و فرهنگی توجه دارد (ورسلی، ۱۹۹۸: ۲۵۹) که با امکان دهی تغییرات در سیاست‌های دولتی در جهت بهبود اقتصادی همگام با ملاحظات زیست محیطی، گام بر می‌دارد و کیفیت زیست محیطی را نیز

ارتقا می‌دهد (اکین و جاکوبس، ۱۹۹۸: ۲۶). در توسعه پایدار سیاست‌های اقتصادی، مالی، تجاری، انرژی، کشاورزی، صنعت و سیاست‌های دیگر به‌نحوی مورد طراحی قرار می‌گیرند که موجب توسعه‌ای باشند که از لحاظ اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی پایدار باشد (گزارش پیش زمینه توسعه پایدار سازمان ملل). مفهوم توسعه پایدار نیز انجام سرمایه گذاری کافی در زمینه آموزش، بهداشت اجتماعی و انرژی است به طوری که بدهی اجتماعی برای نسل آینده به وجود نیارد. از این بستر توسعه پایدار تنها بر جنبه محیط زیست نظر ندارد و تمامی زمینه‌های زندگی انسان را در بر می‌گیرد که می‌بایست در راستای تحقق آن تغییرات اساسی در سیاست‌های ملی و بین المللی صورت گیرد. مدل‌های توسعه پایدار می‌بایستی بر چهار اصل بنیان یابند تا رفاه و رضایت اجتماعی و بهبود زندگی جمعی امکان پذیر گردد:

الف- مردم می‌بایستی در مرکز توجه قرار گیرند. حفاظت از محیط زیست جنبه حیاتی دارد ولی به تنهایی هدف نیست بلکه مانند رشد اقتصادی تنها یک وسیله است.

ب- مدل‌های توسعه می‌بایستی بر اساس فن‌آوری سازگار با محیط زیست باشد.

پ- بایستی با انگیزه قوی ارزش درست محیط زیست را در تمام فرآیندهای تصمیم گیری انعکاس داد.

ت- مدل‌های توسعه پایدار بایستی مبتنی بر زمینه سازی مشارکت همگانی و التفات به وضع جامعه باشد (ژان پرانک، محبوب الحق: ۱۳۸۰).

بر اساس کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه، موضوعات اساسی توسعه شامل «جمعیت و توسعه، امنیت غذایی، تنوع حیات گونه‌ها و محیط زیست، انرژی، صنعت و چالش‌های شهری» می‌گردد (WCED, 1987). بر این اساس کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه، توسعه پایدار را الگویی از توسعه می‌داند که نیازهای بشری را بدون از بین بردن توانایی نسل‌های آینده تعریف می‌کند. بدون شک توسعه پایدار و خاصه توسعه پایدار در ساختار شهری و در قالب مفاهیمی همچون طراحی شهری و معماری پایدار، جز از طریق بهبود کیفیت زندگی شهری و افزایش رفاه شهروندی ممکن نخواهد شد.

دستور کار ۲۱

به همین خاطر، فصل جداگانه‌ای زیر عنوان فصل هفتم در دستور کار ۲۱ که توسط کنفرانس ریو مورد بحث و بررسی قرار گرفت و به عنوان سند جهانی به تصویب رسید، به قضایای سکونتگاه‌های انسانی اختصاص داده شده است. اما به طور کلی، قضایای مربوط به سکونتگاه‌های انسانی در فصل‌های دیگر نیز نمایان هستند. جدول صفحه ۱۰۰ فصل‌های مربوط به قضایای سکونتگاه‌های انسانی را نشان می‌دهد.

در تحقیقی که به منظور شناخت اقدامات مربوط به اجرای دستور کار ۲۱ در بخش توسعه پایدار سکونتگاه‌های انسانی صورت گرفته، مشکلات اساسی در مورد اجرای این دستور کار در کشورهای فقیر آسیایی، آفریقایی و آمریکای لاتین نشان داده شده است. این مشکلات عمدتاً در زمینه معضلاتی بروز کرده است که سازمان‌های غیردولتی (NGOs) با آن مواجه بودند.

الف) برنامه‌ریزی و مدیریت سکونتگاه‌های انسانی در مناطق در معرض خطر بالای طبیعی

اجرای دستور کار ۲۱ در آمریکای لاتین نشان می‌دهد که توجه کافی به امنیت عمومی در سطوح محلی صورت نگرفته است. اقدامات اندکی

به‌ویژه از سال ۱۹۹۲ در این باره صورت گرفته است. تنها در کشور شیلی برنامه فوریت‌های ملی یافته شد که به‌تازگی تدوین شده است. این برنامه با کمک بانک جهانی تدوین شده است، اما در کشورهای دیگر، اقدامات مشابهی صورت نگرفته است. در کلمبیا که همیشه در معرض بلایای طبیعی بزرگ است، مانند رانش زمین، زمین‌لرزه و سیل، اطلاعات اندکی بدون انجام اقدامات عملی گردآوری شده است. با وجود این، گزارشی که توسط اتحادیه جمعیت‌های صلیب سرخ جهانی تهیه شده بود به تعدادی از برنامه‌های موفق اشاره می‌کند که توسط اجتماعات محلی در سکونتگاه‌های انسانی در دره کاوکا (Cauca Valley) واقع در کلمبیا صورت گرفته است.

ب) مدیریت خدمات شهری

خصوصی‌سازی مدیریت خدمات شهری به‌نظر می‌رسد مهم‌ترین برنامه‌ای است که در کشورهای آمریکای لاتین و آسیا صورت گرفته است. این امر نشانگر مشارکت سازمان‌های مردمی در مدیریت این نوع خدمات است. با وجود این، سازمان‌های غیردولتی و سازمان‌های اجتماعات محلی توانایی بیشتری برای مشارکت در اجرای طرح‌های مدیریت شهری با شهرداری‌ها دارند (Audefroy, 1999).

ب) نقش اجتماعات محلی در کاهش اثرات بلایای طبیعی

در کشور فیلیپین، دولت مرکزی مسئولیت جبران خسارت و بازسازی سکونتگاه‌های انسانی پس از بلایای طبیعی را برعهده دارد، اما به‌دلیل حجم بالای خسارت‌ها، قادر نیست به‌خوبی از عهده این کار برآید. به‌همین دلیل، سازمان‌های غیردولتی نیز وارد کار شده‌اند تا نقش ارزنده‌ای را برعهده بگیرند. اما به‌دلیل کمبود منابع و امکانات لازم، این سازمان‌ها برای انجام کار به‌صورت مطلوب، بر توان و تجربه‌های محدود محلی متکی هستند. به‌همین دلیل، نقش اجتماعات محلی در مدیریت بحران پس از وقوع بلایای طبیعی، اخیراً افزایش یافته است (Damian, 1999).

دستور کار اسکان

در اجلاس سران کشورهای عضو سازمان ملل متحد که از ۳ تا ۱۴ ماه ژوئن سال ۱۹۹۶ در شهر استانبول ترکیه، زیر عنوان سکونتگاه‌های انسانی (هابیتات ۲) برگزار گردید، مضمینی برای تحقق اهداف تهیه مسکن برای همه و ساختن سکونتگاه‌های انسانی سالم‌تر، بهداشتی‌تر، قابل سکونت‌تر، عدالت‌آمیزتر، پایدار و مولد، قرار داده شده است. در این اجلاس، تداوم شرایط نامطلوب زندگی در سکونتگاه‌های انسانی محقر موجود، نکوهش شد. این در حالی است که قابلیت‌هایی در بیشتر سکونتگاه‌های فقیر وجود دارند که به‌کار گرفته نشده‌اند. از این رو، هدف این کنفرانس، بهبود بخشیدن به شرایط زیست در سکونتگاه‌های انسانی و مناسب برای زندگی انسان‌ها است. برای انسانی ساختن شرایط زیست در این سکونتگاه‌ها، لازم است با شرایط بحرانی زندگی در این سکونتگاه‌ها مبارزه کرد. به این منظور، باید با الگوهای تولید و مصرف ناپایدار، به‌ویژه در کشورهای صنعتی مبارزه شود. همچنین باید با تغییرات ناپایدار ساز جمعیت، از جمله تغییرات در ساختار و توزیع جمعیت مقابله کرد. گرچه مشکلات سکونتگاه‌های انسانی جهانی هستند، اما تعداد زیادی از این سکونتگاه‌ها، علاوه بر این مشکلات، معضلات ویژه خود را نیز دارند. این کنفرانس همچنین بیان می‌کند که توسعه شهری و روستایی به یکدیگر وابسته هستند. توسعه زیرساخت‌ها در نواحی شهری کافی نیست و باید همین توسعه را در نواحی روستایی نیز انجام داد. همچنین به‌دلیل این که توسعه انسانی در محور برنامه‌های آنان

قرار دارد، توجه به نیازهای خاص زنان، جوانان و کودکان در محور توجه قرار گرفته است (The Habitat Agenda, 1996).

سند آمایش سرزمین

این سند که در سال ۱۳۸۳ تدوین و به هیئت دولت ارائه شد، محصول مطالعاتی است که در سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۷۹ انجام گرفت و برای بررسی و تصویب در سال ۱۳۷۹ به هیئت دولت ارائه گردید. این سند شامل خطوط اصلی جهت‌گیری‌های آمایش ملی بر اساس تحولاتی است که در منطقه و در ایران در اواخر قرن بیستم صورت گرفته است. این سند پس از بازنگری مطالعاتی است که تا سال ۱۳۷۶ در ایران در مورد آمایش سرزمین و مطالعات جدید در مورد تحولات ایران و منطقه انجام گرفته و به منظور ارائه راهبردهایی است که به‌منظور روبه‌رو شدن با شرایط جدید، تدوین شده است. در حقیقت، پس از دوم خرداد ۱۳۷۶ دولت تصمیم گرفت که مطالعات آمایش سرزمین بر اساس شرایط جدید ایران و جهان صورت گیرد و به‌عنوان راهبردهای توسعه کشور در شرایط جدید به‌دولت ارائه شود. از این رو، این سند ضمن بررسی مسائل جهانی و منطقه‌ای و به‌ویژه منطقه‌های آسیای میانه و خاورمیانه و جست‌وجوی نقش جدید ایران در آن و ارتباط آن با مناطق جنوب شرق آسیا و نیز اروپا، در نظر دارد چشم‌اندازی از تحولات اجتماعی و اقتصادی درون کشور را ارائه دهد.

در این زمینه، به‌منظور توجیه ضرورت‌های تهیه و اجرای برنامه‌های آمایشی، مبحثی در مورد سکونتگاه‌های انسانی در دو پاراگراف آمده است:

به دلیل به‌فراموشی سپرده شدن شرایط اجتماعی، قومی و فرهنگی مناطق (یکپارچه‌سازی فضا و وحدت ملی) در فرایند تهیه برنامه‌های توسعه ملی، طرح‌های عمرانی بزرگ در این مناطق با در حد ظرفیت مطلوب مورد استفاده قرار نمی‌گیرند، یا ممکن است به‌دلیل عدم ادغام در ساختار اقتصادی مناطق

و ناتوانی از ایجاد پیوندهای پیشین و پسین با سایر فعالیت‌های مکمل، سرمایه‌گذاری‌های

صورت گرفته از کارایی

لازم برخوردار نشوند (دفت

آمایش، ۱۳۸۳: ۱۱).

ساماندهی نظام اسکان جمعیت

و سطح‌بندی مراکز شهری و نواحی

روستایی بر اساس توزیع فعالیت‌ها و

امکانات در پهنه سرزمین، صرفاً در فرآیند

برنامه‌ریزی آمایش سرزمین قابل حصول است

(همان، ص ۱۲).

همچنین زیر عنوان «اصولی‌ترین جهت‌گیری‌های آمایش

ملی» آمده است:

تعادل بخشی به توزیع جمعیت متناسب با منابع و فعالیت‌ها با تأکید

بر ابعاد اجتماعی وظایف توسعه‌ای دولت در مناطق غربی و شمالی

در مقابل تمرکز بر ایجاد ظرفیت‌های

فیزیکی و اجتماعی مورد نیاز توسعه

در مناطق شرقی، جنوبی و مناطق

کم‌جمعیت مرکزی

کشور (همان،

۲۹).



راهبردهای بلندمدت توسعه جامعه شهری در سند مطالعات آمایش

سرزمین

– ایجاد شبکه‌ای سازمان یافته از شهرهای بزرگ و متوسط کشور و تجهیز آنها به منظور پذیرش وظایف بالاتر در منطقه تحت نفوذ در راستای عدم تمرکز در تقسیم کار ملی و منطقه‌ای

– مطالعه و تدوین طرح‌های توسعه یکپارچه شهری به منظور ایجاد تحول علمی در نظام مدیریت شهری و افزایش توانایی‌های محلی در چارچوب سیاست‌های تمرکززدایی جاری کشور

– تبدیل روستاهای مستعد و دارای توان‌های رشد و استقرار فعالیت، به روستاشهر و ایجاد و تقویت زیرساخت‌های شهر در آنها

– ایجاد نقاط شهری جدید در مناطق مستعد گسترش فعالیت و فاقد ظرفیت کافی اسکان جمعیت جدید در مراکز شهری موجود

– تقویت شهرهای کوچک و متوسط کوچک با قابلیت توسعه دارای فاصله مناسب از یکدیگر به‌عنوان منطقه‌های شهری در جهت هماهنگی بیشتر در ارائه عملکردهای مشخص در پهنه سرزمین

– استقرار شبکه‌های سازمان یافته از شهرهای موجود و نقاط شهری جدید در کشور به گونه‌ای که بتواند پذیرای حدود ۷۵ درصد جمعیت کل کشور در افق (حدود ۶۸ میلیون نفر) باشد.

– تقویت مراکز و شبکه‌های شهری در مناطق مستعد محور شرق، جنوب، مرکز و مناطق مرزی کشور

– بازنگری و تغییر استخوان‌بندی الگوی نظام شهری با اولویت توسعه، تقویت و تجهیز شهرهای متوسط (همان، ۵۹ و ۶۰).

راهبردهای بلندمدت توسعه جامعه روستایی در سند مطالعات

آمایش سرزمین

– توسعه پایدار و موزون روستایی و هماهنگ با توسعه کشور با تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی سازگار با محیط روستایی، توسعه منابع انسانی و تجهیز فضاهای روستایی

– توسعه یکپارچه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی متکی بر ترکیب فعالیت‌های کشاورزی، صنعتی و خدماتی با بهره‌گیری از منابع محلی و استفاده از دانش و فن‌آوری نوین

– توسعه منابع انسانی محلی با استفاده از دانش و فن‌آوری نوین، افزایش سطح مهارت‌های فنی و حرفه‌ای، توسعه بخش اطلاع‌رسانی برای تحرک اقتصادی بیشتر جوامع روستایی در جهت کاهش فاصله سطح زندگی و فرصت‌های رشد بین جوامع شهری و روستایی

– بهره‌گیری از قابلیت‌های محیطی محلی مناطق روستایی به‌منظور

سازماندهی نظام خدمات‌رسانی چندسطحی و اصلاح نظام برنامه‌ریزی توسعه روستایی، با تأکید بر افزایش هماهنگی بین سطوح مختلف برنامه‌ریزی و محلی کردن فرآیند آن

– استفاده حداکثر از ظرفیت محیط‌های روستایی برای حفظ و نگهداشت

جمعیت متناسب با اقتصاد منطقه‌ای، توان‌های

اکولوژیک و بهره‌گیری

مؤثر و متوازن از منابع پایه پراکنده کشور در فضاهای روستایی

– توانمندسازی و ارتقای ظرفیت‌های اجتماعی با تأکید بر توسعه فرصت‌های برابر از حیث دسترسی به منابع، امکانات و منافع میان شهر و روستا

– ارتقای بهره‌وری با گسترش آموزش فنی و استفاده از شیوه‌ها و فن‌آوری نوین تولید اقتصادی و به‌کارگیری صحیح نهاده‌ها و علمی کردن مراحل مختلف تولید

– توجه به شبکه‌های بازار و بازاریابی محلی روستایی و تحکیم پیوند آنها با شبکه‌های بازارهای ملی و جهانی

– به‌کارگیری فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات (ایجاد و توسعه شبکه‌های IT و ICT) در روستا و ارائه خدمات متنوع با هدف ارتقای مهارت روستاییان،

ایجاد فرصت‌های شغلی و گسترش نظام اطلاعات بازار محصول

– مدیریت پایدار و متوازن منابع طبیعی و عوامل تولید در محیط روستا

– تأکید بر توسعه روستایی درون‌زا، برون‌نگر و مشارکتی (همان، ۶۱ و ۶۲).

راهبردهای سکونتگاه‌های انسانی در سند قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی

در این سند نکات زیر در مورد سکونتگاه‌های انسانی حائز اهمیت است:

ماده ۱۲۱ – دولت مکلف است به‌منظور توزیع مناسب جمعیت و فعالیت‌ها در پهنه سرزمین، با هدف استفاده کارآمد از قابلیت‌ها و مزیت‌های کشور، با استفاده از مطالعات انجام شده، سند ملی آمایش سرزمین را از ابتدای برنامه چهارم به‌مرحله اجرا درآورد.

ماده ۱۵۲ – دولت مکلف است به‌منظور استقرار عدالت و ثبات اجتماعی، کاهش نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی و نیز کاهش فقر و محرومیت و توانمندسازی فقرا، از این شیوه‌ها اقدام کند:

– ارتقای مشارکت نهادهای غیردولتی و مؤسسات خیریه، در برنامه‌های فقرزدایی در کلیه مناطق کشور، توسط مدیریت‌های منطقه‌ای و اعمال حمایت‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی برای افراد یاد شده توسط آنان

– اتخاذ رویکرد توانمندسازی و مشارکت محلی، براساس الگوی نیازهای اساسی توسعه و تشخیص نیاز توسط مردم جوامع محلی برای ارائه خدمات اجتماعی، از طریق نظام انگیزشی برای پروژه‌های عمرانی کوچک، متناسب

با ظرفیت‌های محلی – از طریق اعمال موارد در سطوح محلی و جلب مشارکت عمومی

– طراحی روش‌های لازم برای افزایش بهره‌وری و درآمد روستاییان و ایجاد فرصت‌های اشتغال به‌ویژه در دوره‌های زمانی خارج از فصول کاشت و برداشت با رویکرد مشارکت روستاییان، با حمایت از صندوق قرض‌الحسنه توسعه اشتغال روستایی.

پی‌نوشت

1- development
2- social justice
3- social capital
4- social participation

منابع

بنه ولو، لئوناردو، تاریخ معماری مدرن، ترجمه دکتر سیروس باور، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهارم، ۱۳۸۰
گیدیسون، زیگفرد، فضا، زمان، معماری، ترجمه دکتر منوچهر مزینی، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ پنجم، ۱۳۸۱

قضایای مربوط به سکونتگاه‌های انسانی در دستور کار ۲۱

فصل	قضیه
◆ سوم: مبارزه با فقر	مردم فقیر شهری
◆ پنجم: حرکات جمعیت و پایداری	گسترش سریع نواحی شهری تضعیف مراکز شهر
◆ ششم: توسعه بهداشت انسانی	آلودگی هوا در محیط‌های شهری رشد سریع شهرنشینی توسعه مراکز بهداشت محلی
◆ هفتم: توسعه پایدار سکونتگاه‌های انسانی	فصل به صورت کامل به قضایای سکونتگاه‌های انسانی اختصاص داده شده است.
◆ هشتم: یکپارچه‌سازی محیط‌زیست و توسعه در تصمیم‌سازی	گفت‌وگو، مشارکت و افزایش فرصت‌های فراهم‌سازی داده‌های لازم برای انجام تصمیم‌گیری در سطوح محلی
◆ نهم: حفاظت از جو زمین	گسترش استفاده از وسایل حمل و نقل توسط انسان‌ها
◆ دهم: برنامه‌ریزی و مدیریت منابع زمین	آموزش و تمرین به منظور حمایت از برنامه‌ریزی پایدار کاربری اراضی
◆ یازدهم: مبارزه با نابودی جنگل‌ها	توسعه مدیریت پایدار جنگل‌های شهری
◆ شانزدهم: بیوتکنولوژی	استفاده از بیوتکنولوژی برای حل مشکلاتی مانند فقر در زیستگاه‌های انسانی
◆ هفدهم: محیط‌زیست دریایی	حفاظت از محیط‌زیست دریایی در برابر سکونتگاه‌های انسانی
◆ هجدهم: آب شرب	تأمین آب آشامیدنی در نواحی شهری و سکونتگاه‌های انسانی رعایت نکات زیست‌محیطی در مسائل فاضلاب شهری
◆ بیست و یکم: قضایای مربوط به زباله‌های جامد و فاضلاب	رعایت نکات زیست‌محیطی در مسائل زباله‌های جامد
◆ بیست و چهارم: زنان	آموزش عمومی و حرفه‌ای زنان در نواحی روستایی و شهری به منظور کمک به حفاظت از محیط‌زیست توسط زنان
◆ بیست و پنجم: کودکان و جوانان	توجه دادن کودکان به سیاست‌های زیست‌محیطی و توسعه‌ای
◆ بیست و هشتم: قدرت‌های محلی	بسیاری از مفاد این فصل به سکونتگاه‌های انسانی مرتبط هستند.
◆ سی‌ام: اقتصاد و صنعت	افزایش آموزش و آگاهی در رابطه با فعالیت‌های اقتصادی در تمام سطوح سازمان
◆ سی و یکم: اجتماعات علمی و فن‌آوری	توانمندسازی اجتماعات علمی و فن‌آوری از جمله برنامه‌ریزان شهری، به منظور افزایش اثرگذاری مثبت آنان در فرایند تصمیم‌سازی در مورد محیط‌زیست و توسعه
◆ سی و ششم: توسعه آموزش، فن و آگاهی‌های عمومی	توسعه خدمات علمی و فنی در نواحی شهری فقیر از طریق تربیت نیروهای محلی، به منظور افزایش حفاظت از محیط‌زیست
◆ چهلم: اطلاعات برای تصمیم‌سازی	جمع‌آوری اطلاعات درباره کیفیت هوای شهرها

لامپونیانی، ویتوریو مانیانو، دانشنامه معماری قرن بیستم، ترجمه ضیاء الدین جاوید، نشر امتداد، چاپ اول، ۱۳۸۲

کرتیس، ویلیام، جی. آر، معماری مدرن از ۱۹۰۰، ترجمه مرتضی گودرزی، انتشارات سمت، چاپ اول، ۱۳۸۲

شوای، فرانسواز، شهرسازی، تخیلات، واقعیات ترجمه دکتر سید محسن حبیبی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۷۵

لامپونیانی، ویتوریو مانیانو، معماری و شهرسازی در قرن بیستم، ترجمه لادن اعتضادی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، چاپ اول، ۱۳۸۱

ژیرارد، چگونه شهری پایدار بسازیم، ترجمه فریبا قرائی، انتشارات دانش نما، چاپ اول، ۱۳۸۳

فری، هیلدر براند، طراحی شهری، به سوی یک شکل پایدارتر شهر، ترجمه دکتر حسین بحرینی، انتشارات شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری، چاپ اول، ۱۳۸۳

پورجعفر، محمدرضا، جزوه درس سیر اندیشه‌های شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس

گلکار، کوروش، «طراحی شهری پایدار در شهرهای حاشیه کویر»، مجله هنرهای زیبا شماره ۸، زمستان ۱۳۷۹

امیر یار احمدی، محمود، شهرسازی انسدادگرا انتشارات شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری، چاپ اول، ۱۳۷۸

قدوسی، مهرا. مک‌هارگ، GIS، شهر و محیط زیست، مجله شهر نگار، شماره ۱۸، سال سوم، ۱۳۸۰

نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی، تهران، مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، ۱۳۷۸

ماکارو، دیوید، رفاه اجتماعی، ساختار و عملکرد، ترجمه محمد تقی جغتایی و فریده رحمتی، تهران، دانشگاه علوم بهزیستی، ۱۳۷۸

پناهی، بهرام، اصول و مبانی نظام تأمین اجتماعی، تهران، مؤسسه انتشارات سوره، حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۶

زاهدی اصل، محمد، مبانی رفاه اجتماعی، تهران، نشر دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۸۱

مبانی مددکاری اجتماعی، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۷۷

گرفین، کیث و مک کنلی، تری، تحقق استراتژی توسعه انسانی، ترجمه غلامرضا خواجه پور، تهران، مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، ۱۳۷۵

طالب، مهدی، تأمین اجتماعی، انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۵۸

محسنی، منوچهر و صالحی، پرویز، رضایت اجتماعی در ایران، تهران، انتشارات آرون، ۱۳۸۲

مجموعه مقالات سمینار جامعه‌شناسی و توسعه چاپ اول، تهران، سمت، ۱۳۷۳، جلد دوم

نصری، عبدالله، مبانی انسان‌شناسی در قرن، تهران، بنیادانتقال به تعلیم و تربیت اسلامی، ۱۳۶۱

کالن، گوردن، گزیده منظر شهری، ترجمه منوچهر طیبیان، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۷

بحرینی، حسین، تحلیل فضاهای شهری، چاپ دوم، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۸

لینچ، کوین، سیمای شهر، ترجمه منوچهر مزینی، چاپ پنجم، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۸۱

شبیعه، اسماعیل، مقدمه‌ای بر مبانی برنامه ریزی شهری، تهران، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران، ۱۳۸۰

استوتزل، ژان، روان‌شناسی اجتماعی، ترجمه علیمحمد کاردان، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۶۳

امکچی، حمیده، شهرهای میانی و نقش آنها در چهارچوب توسعه ملی، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، ۱۳۸۳

افروغ، عماد، فضا و نابرابری اجتماعی، تهران، انتشارات دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۷

توسعه محله‌ای چشم انداز توسعه پایدار شهری، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات امور

اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، ۱۳۸۳

همایش موازین توسعه و ضد توسعه فرهنگی اجتماعی شهر تهران، تهران، سازمان فرهنگی-هنری شهرداری تهران، ۱۳۸۰

هاروی، دیوید، عدالت اجتماعی و شهر، ترجمه فرخ حسامیان، تهران، شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری، ۱۳۷۶

میجلی، جیمز، رفاه اجتماعی در جهان، ترجمه محمد تقی جغتایی و فریده همتی، تهران، دانشگاه علوم بهزیستی، ۱۳۷۸

کهن، گوئن، شاخص‌شناسی در توسعه پایدار، تهران، شرکت چاپ و نشر بازرگانی، ۱۳۷۶

الیوت، جنیفر آ، مقدمه‌ای بر توسعه پایدار در کشورهای در حال توسعه، ترجمه عبدالرضا رکن الدین افتخاری و حسین رحیمی، تهران، مؤسسه توسعه روستایی ایران، ۱۳۷۸

سایت، آشنوایی، راهبردهای توسعه و روستائین فقیر، ترجمه بهنام شاهپوری، تهران، وزارت جهاد سازندگی، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی، ۱۳۷۵

شاخص‌های توسعه شهری مسکن، تهران، وزارت مسکن و شهرسازی، ۱۳۷۱

مارک هنری، پاول، فقر، پیشرفت و توسعه، ترجمه مسعود محمدی، تهران، مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۷۴

تودارو، مایکل، برنامه ریزی توسعه، مدل‌ها و روش‌ها، ترجمه عباس عرب مازار، تهران، سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۶۳

خادم، آدم، ناصر، اصلاحات در سیاست توسعه، تهران، انتشارات اطلاعات، ۱۳۷۵

D. Spreiregen, Paul, *Urban Design*, AIA, United States, 1956.

Lang, Jon, *Urban Design: The American Experience*, Van-
Nostran Reinhold, New York, 1994.

Hall, Peter, *Cities of Tomorrow*, Blackwell Publishing, 2002.

Moughtin, Cliff, *Urban Design, Methods & Techniques*, Archi-
tectural Press, First Published, 1999.

Agenda 21; Internet Catches Document.

Audefroy, Joël, *An Evaluation of Actions since 1992 to Promote
Sustainable Human Settlements in Developing Regions*; Habitat
International Coalition; México, D.F., México, 1999.

Chapter 7. *Promoting Sustainable Human Settlement Develop-
ment*; Internet Catches Document; Agenda 21; Rio Summit.

Damian, Catherine, *Developing a Culture of Safety at the Com-
munity Level: Case Studies from The Philippines and Colombia*;
Adapted from Disasters and Development (Published in Develop-
ment NGO Journal and with Permission from CODE-NGO),
1999.

Istanbul Declaration on Human Settlements, The Habitat Agenda,
1996

Case Studies from The Philippines and Colombia; Adapted from
Disasters and Development (Published in Development NGO
Journal and with Permission from CODE-NGO).

Istanbul Declaration on Human Settlements, The Habitat Agenda,
1996.

McDonald, Mary and Mata, Francisco, *Issues and Perspectives
on Human Settlements*, Earth Council, San José, Costa Rica,
1999.